

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 24.01.2025

Kabul Tarihi: 26.05.2025

Yayın Tarihi: 30.06.2025

Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi, 2025, 5(1): 76-93

Research Article

Received Date: 24.01.2025

Accepted Date: 26.05.2025

Published Date: 30.06.2025

DOI Number: 10.59902/yazit.1626164

BAHTİYAR VAHABZADE'NİN ŞİİRLERİNDE AZERBAYCAN DÜŞÜNÇESİ

Belief of Azerbaijanism in Bakhtiyar Vahabzade's Poetry

Sabuhi GAHRAMANOV*

ÖZ

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinin fikrî zemininde Azerbaycancılık, Azerbaycan ideali, millî benlik ve kimlik, ana dili mücadelesi, vatanseverlik, bağımsızlık ve bilinçli vatandaşlık yer almaktadır. Şair, yaratıcılığının her aşamasında "Düşüncem değişmez, hâlâ dünya dönüyor" düşüncesine sadık kalmış ve millî şiirin ana kollarından birinin öncüsü olmuştur. Azerbaycancılık düşüncesi ve amacı Bahtiyar Vahabzade'nin yaratıcılığının temelini oluştursa da tüm gücünü, yönlerini ve tezahürlerini bir anda ortaya koymamış, şiiri olgunlaştıkça ve sosyal-ideolojik faaliyeti genişledikçe ön plana çıkmıştır. Bahtiyar Vahabzade'nin şiirleri hiç bir zaman kayıtsız, üzüntüden, kederden kaçan, hayatın sevincinden tat almayan "huzursuz kalpler"le uzlaşmamış, 1960 – 1980 yıllarında mücadele eden bir şair imajını yaratmayı başarmıştır. Ana dili ve Güney Azerbaycan konusu Vahabzade'nin eserlerinin ana motiflerini ve şairin Azerbaycan düşüncesinin temelini ve ruhunu oluşturur. Geçen yüzyılın 50'li yıllarında bölünmüş ana vatan meselesi şairi düşündüren ana konu hâline geldi. Bu dönemde Vahabzade "Gülistan" şiirini yazarak büyük bir cesaret gösterdi. Sovyet rejimini kızdırdığı için eserin yayınlanması yasaklandı ve ardından şairin zorlu hayatı ve yıllarca süren takip süreci başladı. Ancak "Gülistan" şiiri genel olarak Güney'e dair şiirimizde yeni bir sayfa açarak bölünmüş ana vatan imajını edebiyatın ve sosyo-politik düşüncenin sürekli hedefi hâline getirir. Şiirde millî birlik çağrısı ruhu açıkça görülür. Vahabzade'nin vatandaşlık duruşunun diğer yönü de millî-manevi değerlerin, kültürel ve sanatsal mirasın korunması, yüceltilmesi ve somutlaştırılması olmuştur. Şair millî kültürün her alanından konular alarak Azerbaycanlılığı sürekli anlatmıştır. Özgürlük ve bağımsızlık motifleri Vahabzade'nin şiirinde değişmez bir nitelik kazanmış, uluslararası konularda yazdığı şiirlerde ifadesini bulduğu gibi genel olarak şiirinin mücadelecî ruhunda, ahenginde ve imgelerinde de ifadesini bulmuştur. 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yıllarda bir bütün olarak Azerbaycancılık düşüncesi, Vahabzade'yi sadece yaratıcılığıyla değil, aynı zamanda ulusal bağımsızlık hareketinin mücadelecî, sosyal ve politik figürü olarak da ön plana çıkarmıştır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycancılık, vatanseverlik, ana dili sorunu, vatandaşlık, "Gülistan" şiiri, bağımsızlık.

ABSTRACT

Azerbaijanism, Azerbaijani ideal, national personality and identity, struggle for the mother language, patriotism, independence and conscious citizenship take place in the intellectual background of Bahtiyar Vahabzade's poetry. At every stage of his activity, the poet remained faithful to the thought "My thought is unchanging, the world is still turning" and became the pioneer of one of the main branches of national poetry. Although the idea and

* Doç. Dr., Azerbaycan Diller Üniversitesi, Bakü-Azerbaycan. E-posta: gahramanovsabuhi@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8732-6043.

purpose of Azerbaijanism formed the basis of Bakhtiyar Vahabzade's activity, it did not reveal all its power, directions and manifestations at once, but came to the fore as his poetry matured and his social-ideological activity expanded. Bakhtiyar Vahabzade's poems have never been reconciled with "the restless hearts", which are indifferent, avoid sorrow, grief, do not taste the joy of life, however, he managed to create the image of a poet who struggled during 1960 and 1980. The themes of Mother language and the South Azerbaijan form the main motifs of Vahabzade's works and the basis and spirit of the poet's Azerbaijani thought. In the 50s of the last century, the issue of the divided Motherland became the main topic of the poet's thoughts. During this period, writing the poem "Gulustan" B.Vahabzade showed the great courage. The publication of the work was banned because it angered the Soviet regime and then the poet's difficult life and years of persecution began. However, the poem "Gulustan" opens a new page in our poetry about the South in general, making the image of the divided nativelyland a constant target of literature and socio-political thought. The spirit of calling for national unity is clearly seen in the poem. Another aspect of Vahabzade's citizenship stance was the protection, glorification and embodiment of national-spiritual values, cultural and artistic heritage. The poet has explained Azerbaijanism constantly by taking subjects from all spheres of national culture. The motifs of freedom and independence have gained an invariable quality in Vahabzade's poetry and have found expression in his poems about the international issues, as well as in the combative spirit, harmony and images of his poetry in general. At the end of the 1980s and in the 1990s, the idea of Azerbaijanism as a whole brought Vahabzade to the forefront not only with his creativity, but also as a fighter, social and political figure of the national independence movement.

Keywords: Azerbaijanism, patriotism, mother language problem, citizenship, poem "Gulustan", independence.

Giriş

1960-1980'lerde edebiyatta millî ruhun tezahür etmesi, Azerbaycan düşüncesinin egemen ideolojiye karşı fikirlerinin somutlaşması ve yayılması hususunda şiir önde gelen alanlardan biriydi. Bu dönemde şiir, millî fikir, millet ve vatan temalarının başlatılması, milliyet ve vatandaşlık kavramı söz konusu olduğunda halk şairi Bahtiyar Vahabzade'nin çalışmaları öne çıkmaktadır. Resul Rıza ve Süleyman Rüstem gibi dönemin klasik şairlerinin yanı sıra bu doğrultuda dikkate değer bir duruş ve tutarlı bir faaliyet sergileyen şairlerden biri de Bahtiyar Vahabzade olmuştur. Bahtiyar Vahabzade'nin çalışmalarına en başından itibaren büyük saygı duyan Mehdi Hüseyin, öngörüyle şunları kaydetmiştir: "Onun çalışmaları, düşünsel ve sanatsal yönü itibariyle modern şiirimizin ana çizgisine sadıktır ve şairi bu yolda daha büyük başarılar beklemektedir. Bu konuda hiç şüphem yok" (Askerli, 2022: 43).

Şiirde Samed Vurgun okulunda yetişen ve kendinin takipçisi olan, ünlü şair üzerine tez savunan, Samed Vurgun hakkındaki ilk monografiyi yayımlayan Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan ülküsünün yeni koşullarda tanıtılmasına, Azerbaycan düşüncesinin şiirde somutlaşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuş, okul düzeyinde şiirsel yolun temellerini atmıştır. Nizami Caferov'un

işaret ettiği gibi: "Bahtiyar Vahabzade ekolü 1950'li yıllarda (yüzyılımızın ortalarında) kurulmuş olmasına rağmen günümüze kadar sürekli bir evrim geçirmiş, ulusal sorun ve ülkülerin etkisi altında şekillenmiş ve mükemmelleşmiş, duyarlılık, güçlü duygusallık, esneklik ve hız kazanarak yarınların okuluna dönüşmüştür" (Caferov, 1999: 5).

Şiirde Bahtiyar Vahabzade ekolünün fikrî zemininde Azerbaycancılık, Azerbaycan ülküsü, millî benlik ve kimlik, ana dili uğrunda mücadele, vatanseverlik, bağımsızlık ve bilinçli vatandaşlık konuları yer almaktadır. Şair, edebî faaliyetlerinin tüm aşamalarında olgun bir şiirsel düzey sergilerken bağımsızlık yıllarında yaptığı kapsamlı sosyal ve politik faaliyetlerinde "Dünya dönmeye devam etse de, düşüncem değişmez," diyerek yaratıcı öğretiye bağlı kalmış ve millî şiirin ana akımlarından birinin öncüsü olmuştur. Şairin, tüm yaratıcılığıyla millî fikir ve genel olarak millet için mücadele eden bir sanatçı olarak ün kazanması bir raslantı değildir. "Bahtiyar Vahabzade güçlü bir Turancı, Türkçü ve Azerbaycancı olarak biliniyordu. Kendisi hem kalemiyle hem de sözleriyle bu ideolojiler uğruna mücadele etmiştir. Turancılık, Türkçülük ve Azerbaycancılık, sanatçının bilimsel ve toplumsal yazılarında, röportajlarında, mektuplarında ve sosyo-politik eserlerinde, şiirlerinde ve oyunlarında kendini göstermiştir" (Askerli 2022: 200).

Bahtiyar Vahabzade'nin Şiirlerinde Azerbaycan Düşüncesinin Gelişme Dinamikleri

Bahtiyar Vahabzade'nin çalışmalarının özünü Azerbaycancılık düşüncesi ve amacı oluştursa da bu düşünce tam kapasitesi, bakış açısı, tezahürleri ile bir anda ortaya çıkmamış, Vahabzade'nin çalışmaları geliştikçe ve sosyo-ideolojik faaliyetleri genişledikçe tam anlamıyla belirgin bir hâl almıştır.

Azerbaycan'ın cumhurbaşkanlarından Haydar Aliyev, ilk "İstiklal Nişanı" sahiplerini değerlendirdiği sırada bu noktaya özellikle dikkat çekmişti: "Biliyorsunuz, millî özgürlüğün sağlanması için milletimizde millî uyanış şarttır, mücadele gereklidir, millî ruhun diriltilmesi gerekmektedir. Bu kolay bir süreç değildir. Bu çok zaman alıcı bir süreçtir. Bu rejimde yaşadığımız dönemde, bu sürece açık bir ivme kazandırmak da zordu. Ancak Bahtiyar Vahabzade, Memmed Araz, Halil Rıza gibi insanlar bu alanda çalışmalarıyla harika işler yaptılar..." (Aliyev, 1999: 250-251).

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde Azerbaycancılık düşüncesi çeşitli yönlerden kendini göstermekte ve birçok konuyu bünyesinde barındırmaktadır.

Her şeyden önce şairin eserlerinde vatan teması ve vatanın zikredilmesi doğrudan Azerbaycan semantiğiyle bağlantılıdır. Bu motif, konuyu uluslararası içerikli Sovyet ülkesi statüsünden çıkarıp, özel olarak kendi ülkesine, yani "ana vatanı Azerbaycan'a getirmektedir. Her şiiriyle, her satırıyla "Ben Azerbaycan'ın evladım" diyen şairin millî vatandaşlık konumu da şiirde şekillenmektedir.

Çeşitli yıllarda yazdığı "Gönül Çiçekleri" (1947), "Benim Yolum" (1957), "Azerbaycan Oğluyam" (1966), "Diyorlar" (1967), "Vatan Sevgisi Her Sevgiden Büyüktür" (1969), "Beşik" (1969), "Dedemin Kulübesi" (1970), "Şeki" (1971), "Sevdim, Biliyordum..." (1973), "Sonraki Yüzyılla Buluşma" (1973) ve diğeri şiirlerinde "Bu sana küçük bir hediye sevgili vatan, gönül çiçeklerinden bağladığım bu demet..." şeklinde dile getirdiğı bir aşkla yola çıkan şair, yüreğini "vatan toprağı", şiirlerini ise "o topraklardan yetişmiş" bilmekte; mesleğini "şerefim, namusum, izzetim" diyerek "halkına olan sonsuz sevgisinde" bulmakta, "gerçek insan" olmayı da vatan sevgisinden öğrenmektedir:

"Yurdum, Vatanım, şöhetim, andım!

Bir vakitler senin aşkınla yandım,

Biliyorum ben gerçek insanım, insan!

Biliyorum nedir, isteğim, dileğim bu cihandan!" (Vahabzade, 1974: 21).

"Beşik" şiirinde "Annemin yakıcı ninnilerinden Azerbaycan'ım ruhuma süzüldü..." diyerek vatan sevgisinin bebekliğimizden itibaren millî vasıflarla, inançlarla, Kur'an'la, övgülerle, şarkılarla, geleneklerle, ana dille kanımıza geçtiğini ve "Üzeyir'in türküsü, Fuzuli'nin şiirinin beşikten kök saldığını" anlatan Vahabzade (1974: 143-145), "Ata Yurdu", "Dedemin Kulübesi", "Bahçemden Akan Su" şiirlerinde, memleketinin sıcaklığını dizelerine sindirmiştir. "Şeki" şiirinde ise "küçük vatan"ı anlatmakla yetinmemiş, bununla birlikte Azerbaycan'ın "hiçbir zaman ufak parçalara ayrılması"nı istememiş, "Ben Bakülüyüm, Lenkeranlıyım, Genceliyim, Gubalıyım, Nahçıvanlıyım, Şekiliyim, Şirvanlıyım, Karabağlıyım. Tüm vatanıma tümünden bağlıyım." (Vahabzade, 1974: 33) sözleriyle "vurgunum Azerbaycana!" demiştir. B. Vahabzade "Diyorlar" şiirinde vatan sevgisiyle övünenlere vatandaşlığı öğretiyor, sevgiden pay umanlara, bu sevgiyi "vatanın başına kakanlara" (Vahabzade, 1974: 101) tüm varlıklarını, ünlerini, şanlarını, düşüncelerini, duygularını ve heyecanlarını yalnızca ana vatana borçlu olduklarını hatırlatıyor.

"Azerbaycan Oğluyam" (1966) adlı şiiri, sanatçının ana vatan ve dönemin toplumsal yapısıyla polemik konularını ele alan manifesto türünde yazdığı bir eser sayılabilir. Şair, felsefi-tarihsel imge ve sembolizm üzerine yazılmış şiirin her paragrafında, kıtasında, imgesinde, açık şiirsel söz şeklinde, Azerbaycan'ın şanlı geçmişinden, yüksek değerlerinden, güvenli bugünü ve kendinden emin yarınından bahseder:

"Azerbaycan oğluyum

Ateşi kutsal görmüşüm

Anam toprak

Babam ateş,

Ben ateşten doğmuşum!

Ateş gibi sıcakkanlı,
Sel gibi delikanlıyım!
Yaşam gibi eskiyim,
Toprak gibi şanlıyım!..” (Vahabzade, 1974: 30).

Şiirde Azerbaycan oğlu, "at sırtında doğmuş", "savaş sırasında kundağa sarılmış", "damarlarında sel akan", "zamanın kazanında pişmiş", sertleşmiş, yiğitliğiyle nam kazanmış ve "bin yıldır adının bekçisi olan", doğası gereği barışsever, "hiçbir zaman kimsenin tavuğuna “kışt” dememiş, ama silahı olmadığına bile “nefreti barut gibi kalbine doldurarak” kendini savunmayı başaran canlı bir karakter olarak tanımlanır. Toprağına, eline, özüne, kùltürüne, tarihine, şan ve şöhretine sevgisi, duyguları, gururu, vakarı, dolup taşan lirik kahramanın kendi onurlu geçmişi ile, Dedem Korkut, Kùroğlu ve Çamlıbel’le, “müziği Karabağ, sözleri ise Nahçıvan bu toprak”la gurur duyması (Vahabzade, 1974: 30-32) coşku getirdiği kadar içinde yaşadığı rejime de meydan okuyor. Şiirin alt metninde, bir zamanlar Rus Sovyet şairi Vladimir Mayakovsky'nin şiirsel ifadesiyle “Ben bir Sovyet vatandaşıyım” kavramına karşıt olarak “Azerbaycan oğlu”nun bulunması resmî ideolojiye karşı çıkan bir ruh, millî uyanış manifestosu olarak hissedilmektedir:

“Her geçen gün büyüsem de
Dün vardığım son zirveme
Bugün yine "daha az" dedim.
Tarihin gölgesinde
Saklanan bir ulusun
Yarını olmaz dedim...” (Vahabzade, 1974: 32).

1966 yılında yazılan şiir bu mısralarla bitse de şiirin devamının olduğu bağımsızlık döneminde metnin geri kalanının yayımlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

“Ne yapalım... zamanın
Uğursuz yollarında
İki parça olmuşum.
İki başlı, bir kalpli
Vücuda dönüşmüşüm...” (Vahabzade, 2004a: 34).

Şair, şiirinde Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi sorununa yer vererek milletin trajedisini anlatmaktadır. Ancak şiir bir güven ifadesiyle bitiyor: “Düşüncemin, sevdamin, Kanımın rengi bayrak, Bütün dileklerimin, Altın Çelengi Bayrak...” (Vahabzade, 2004a: 35) diyen şair, bayrak motifini şiire getirerek mevcut bayrağa sembolik anlam kazandırıyor ve böylece Azerbaycan bayrağını tüm ana vatanın sembolü olarak sunuyor:

“Kendi mesleğim, aşkım
Her zaman benden önde.
Azerbaycan bayrağı

Başımın üzerinde!.." (Vahabzade, 2004a: 35).

Bu, Bahtiyar Vahabzade'nin vatandaşlık kavramından anladığıydı. B. Vahabzade'nin şiirinde Azerbaycan düşüncesi, vatanın doğrudan zikredilmesiyle birlikte şairin sosyo-politik gerçeklere yaklaşımına, ülkede meydana gelen süreçlere, ve en güncel sorunlara tepkisine yansır. "Hayat yollarında ayaklarım la değil, ülkümle yürüyorum..." ("Düşmanım Kimdir Benim", 1960) ilkesiyle mücadele meydanına giren şair (Vahabzade, 1974: 116) ana dili, millî değerler ve Güney Azerbaycan temasıyla peş peşe yazdığı şiirlerinde, zamanın gerçeklerini anlatan dizelerinde şiirin kendisini bir silaha dönüştürmeye çalışmış, onu "Düşüncemin en temiz, en anlamlı sözleri, Duyumsayan kalbi" olmaya, "Asrımızın nabzında, uyumla çarpmaya", "Vatanını, ulusunu inkar eden serserilerin Vatan için değil, para için yanan serserilerin" kafasında "yumruk olmaya" odaklanmış ve bu durumu "Bir bekçi ol vatanın toprağında, taşında. Vakarı ol, azmi ol eğilmeyen başların. Kalbinde bir mermi ol gerçek vatandaşların" ("Benim Şiirim" 1964) dizeleriyle dile getirmiştir (Vahabzade, 2004a: 25-27). "Şair-Vatan" şiirinde (1967) "Şiirim Amacımdır" ifadesiyle B. Vahabzade kendisi gibi düşünenleri "Dünyanın en büyük şairleri" olarak niteliyor, genel olarak şair ve vatan kavramları arasında aynılık görüyor:

"Belki de en zayıf, en küçük şair

Büyük vatandaşdır Vatanımıza...

Şairin vücudu bu ana toprak,

Nefesi rüzgardır, kanı Kura, Aras.

Pek çok şey vatansız yaşar ama yalnızca

Şiirler vatansız, yurtsuz yaşayamaz..." (Vahabzade, 2004a: 42- 43).

Yaşar Garayev konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "Bahtiyar Vahabzade için özel bir tarihsellik kavramı bulunmuyor; ayrıca tek bir geleneksel "millî karakter", tek bir modern "entelektüel kahraman" yoktur. Onun için sadece, yalnız tek varlık vardır – Kutsal, sonsuz Azerbaycan. Azerbaycan burada tarih ve süreç olarak, köken ve gelecek olarak, beşik, ocak, yuva ve ana olarak ifade ediliyor" (Vahabzade, 2004a: 9). Bahtiyar Vahabzade, "Şairin döneminin, yüzyılının vicdanı", "Gerçeğin, Hakkın aynası", "Vatanın delisi, toplumun delisi" ("Şairler", 1969) olmaları gerektiğine inanıyor (Vahabzade, 2004a: 59). Bahtiyar Vahabzade'nin şiirleri hiç bir zaman konumsuz kişilerle, kayıtsız, üzüntüden, kederden kaçan, hayatın sevincinden tat almayan "huzursuz kalpler"le uzlaşmamış ("Dağda şelale gibi", 1960), "yağcılık etmiş dağ tepeye", "Bir şekilde bu dünyada yaşayalım" – diyenlere, "Güneşten kaçıp daima gölge arayanlara..." karşı çıkmıştır. "Hayata sadece seyirci olarak bakmak istemeyen" (Vahabzade, 2004a: 11-13) Bahtiyar Vahabzade 1960 – 1980 yıllarında mücadele eden bir şair imajını yaratmayı başarmıştır:

"İstemiyorum hayatım sessiz bir odada

Geçmesin bir dilsiz gibi...

Kayaların başında savaşmak istiyorum

Düşmanla kartal gibi..." (Vahabzade, 2004a: 11-12).

"Öğrencilerime" (1974) şiirinde şair, "otuz yıldır" "yaşıt", "yoldaş" olduğu genç nesle vatanseverlik dersi vermiştir: "Sabir olmuş, Puşkin olmuş, Vurgun olmuş her dersimin ön sözü" ifadesinin yanı sıra Vahabzade düşüncelerini "Misyonumun, amacımın son sözü ise: "Sıradan bir insan değil, Bu vatanın gerçek vatandaşı olalım!" (Vahabzade, 2004a: 89-91) şeklinde sloganlaştırmıştır.

1960'lı yıllarda şiirsel bir yöntemle ifade edilen bu mücadeleci ruh, 1970'li ve 1980'li yıllarda daha da somutlaştı. Bu yıllarda Vahabzade'nin kaleme aldığı "Karabağ Atı" (1976), "Rüzgar-Ot" (1976), "İhanet" (1979), "Evet Tedirginim" (1979), "Coşku mu Zeka mı?" (1985), "İki Göçmen" (1986) ve diğer bazı şiirleri dönemin önemli sorunlarını yansıtmaktadır.

1956 yılında İngiltere Kraliçesi'ne "Zaman" adlı bir Karabağ atı hediye edilmiş ve bu durum şairin şiirsel bir "bahane" olarak itiraz duygularını uyandırmıştır. Şair, Cıdır Düzü'nün ıssız manzarasının anlatılmasıyla başlayan "Karabağ Atı" şiirinde geçmişin kahramanlık nostaljisine dalıyor: "Karabağ'ın safkan atları, yiğitliğin belirtisi, Topuzların gürültüsü, Kılıçların parlaması, Hançer sesi! Karabağ'ın kızıl atı – Savaşlarda dayanağı Köroğlu'nun, Bayandur'un. Dizginleri kemirdi mi, şayet yüreğiniz yetiyorsa o ısınmadan, Kamçılarının tehdidini durdurun..." Şiirsel protestonun adresi, geçmişle günümüz arasında bir karşıtlık yaratarak, bir zamanlar "Kırat" ve "Durat" olan Karabağ atını şimdi "Zaman" adıyla farklı bir niteliğe, "yarışlarda kazanan jokey'e dönüştürme girişimidir. Ancak yabancı niyetler dünyayı yöneten efendilerin gözünde kalıyor: "Zaman" bir türlü uslanmıyor, Kişnemesi yerleri ve gökleri çınlatıyor, Ne kamçıya boyun eğdi, ne de tehlide, O kemirir dizginini, Kraliçe sadece seyrediyor kendisini, Ayakları kazıyor yeri, Civarına yaklaştırmıyor seyisleri...". Karabağ atı şiirde millî değer ve maharetin sembolü olarak ele alınmıştır. Azerbaycan halkına tepeden, yabancı gözlerle bakanlara şairin şiirsel cevabı şu şekildedir: "O sırtında kraliçe eğeri değil, Savaş istiyor, şecaat istiyor. O sırtında aynalı Hacer¹ istiyor..." (Vahabzade, 2004a: 107-119).

B.Vahabzade, "Rüzgâr – Ot" şiirinde Konfüçyüs'ün "Hükümdar rüzgâr gibidir, halk da çimen gibidir..." felsefesinden yola çıkarak "Zulme boyun eğmemeyi" öğütler. (Vahabzade, 2004a: 111-112); "İhanet" şiirinde, "Halkın kahramanı Babek'i düşmana veren" hain Sehl-Sumbat'ı şiirsel bir şekilde yargılayarak günümüzün "Sehl-Sumbat"larının yaşam felsefelerinin boş olduğunu anlatıyor (Vahabzade, 2004a: 113-115); "Evet Asabiyim" şiirinde "Evet asabiyim, düşünceme hiç çekinmeden dokunanlara..." diyor ve "düşüncesiz, işsiz ölü ruhlara" isyan etmiş (Vahabzade, 2004a: 116-117); "Coşku mu Zeka mı?" şiirinde

¹ "Aynalı" çar döneminde yaşamış Kaçak Nebi'nin silahının adı. Hacer Kaçak Nebi'nin eşi.

bir zamanlar "babası kör olan köç Koroğlular"ın şimdi "kör oldukları bu çağda", tedbiri ve mantığı bir kenara bırakıp "deli" olmaya ve gayretli olmaya davet etmiştir:

"Coşku özgürlüktür, bu amaç için
Coşku bu Dünya'da adımını atıyor.
Günümüzde coşkudur oluşturan,
Dünyanın siyasi haritasını..." (Vahabzade, 2004a: 122).

Bahtiyar Vahabzade'nin Azerbaycan sevdasının esas teması ana dili meselesidir. Şairle ilgili bir monografinin yazarı Alizade Askerli şunları söylemiştir: "Anne ve ana dili konusu Bahtiyar Vahabzade'nin çalışmalarında önemli bir yer tutuyor. "Adın Şerefli dir" ("Kommunist" gazetesi, 1967, 20 Ekim), "Aşığım, dilimde yasak yok" ("Ulduz" dergisi, 1972, № 5, s. 20-21), "Annenin ninnisi, çocuğun dünyası" ("Edebiyat ve incenanat" dergisi, 1973, 17 Şubat), "Dilde Doğallık ve Güzellik" ("Dil medeniyeti" dergisi, Bakı, 1979, s. 28-34), "Ana dili - mahkeme işlemleri" ("Halk" gazetesi, 1991, 20 Eylül), "Her milletin çocuğunun ortaöğretimi ana dilinde alması gerekiyor" ("Azerbaycan muallimi" gazetesi, 1994, 20 mart), "Yetkililer hâlâ çocuklarını ana dilli okula göndermiyor" ("Yeni Müsavat" gazetesi, 2000, 4 Ocak), "Dilimiz Yaşamımız" ("Edebiyat gazetesi", 2009, 31 Temmuz), "Ana dili - devlet dili" ("Azatlık", 1992, 29 Aralık), "Yoğurt siyah olamaz" ("Aydınlık" 1994, 27 Mayıs), "Ana dili, yine ana dili" (1997) Bahtiyar Vahabzade'nin dille ilgili değerli yazılarından (Askerli, 2022: 125).

Daha geçen yüzyılın ortalarında, Sovyet ideolojisinin uluslararası dil adına Rus dili aracılığıyla Ruslaştırma politikasına karşı şair, "ana dilinde konuşmaya utanan forslu edepsizlere" ana vatanın ekmeğini haram kılmış, "Vatanın ekmeği sizleri çarpsın!" ("Ana Dili", 1954) siteminde bulunmuştur (Vahabzade, 2004a: 8-9).

Bahtiyar Vahabzade'nin çeşitli zamanlarda, ana dilini yabancı odaklara karşı savunması ve mücadelesiyle ilgili "Ana Dili" (1956), "İkiyüzlü" (1967), "Ana Dilim" (2001) ve "Ana Dili" (2005) şiirleri bulunuyor. Bu şiirleri birleştiren temel motif ana diline duyulan sevgi, onun korunması, ana dilinin millî ruhu, varlığı ifade etmesidir. Gerek Arapça ve Farsçaya bağımlılık, Sovyet döneminde Ruslaşma, Rus diline aşırı eğilim, gerekse de günümüzde yabancılaşma, moda uğruna İngilizceye yol verilmesi şairin suçlamalarına zemin hazırlamıştır. Vahabzade yabancı dil politikasıyla ilgili olarak yurttaşlarını dikkatli olmaya davet etmiştir: "Yarınlarımız olan bebeklerimizin bir değil, beş-altı dil bilmeleri gerekiyor. Ana dilimizi de küçümsemeyelim, Zira yolculuğa buradan başlıyoruz..." ("İkiyüzlü") (Vahabzade, 2004a: 45).

Bahtiyar Vahabzade "Latin Dili" (1967) adlı şiirinde dil sorununu açıkça politik düzeyde gündeme getirmiştir. Ancak aynı zamanda dili de özgür olmayan sömürge halklarının sorununu Ezop'un dili ile, yani sembolik olarak ifade etmiştir.

İlginç bir karşıtlıkla, halkı hayatta olmasa da "bilimin temeli" olan, tıpta ve birçok alanda kullanılan Latince ile özgürlüğü olmayan halkların dilini mukayese etmiştir: "Büyük derttir, Vatan da bulunuyor, Ulus da bulunuyor, Fakat bir dilleri bulunmamakta..." sözleriyle âdeta çığlık atmıştır. Özellikle Kazablanka'ya yapılan bir gezinin izlenimine dayanarak yazılan şiirde, genellikle "Ben özgürüm, ben bağımsızım" sözlerini "Kendi dillerini konuşma hakkı" olmayan, "dili tutuklu olan" halkların çığlıkları duyuluyordu (Vahabzade, 2004a: 303-305). Şüphesiz Azerbaycan halkı da bundan kendi hissesini almış, millî duygu ve düşünceleri nüksetmiştir.

"Şimdi söyle bana
Hangi dil'e ölü diyelim:
Vatan varken,
Millet varken
Küçük, zayıf kulübelerde
mahkum olan bir dil'e mi?
Yüzyıllardan
Geçip gelen,
Halkı ölen,
Kendi kalan bir dil'e mi?" (Vahabzade, 2004a: 305).

Güneyli şair Sehend² hitaben yazılmış "Vüsalda Hicran" ("Kavuşmada Hasret", 1970) şiirinde Bahtiyar Vahabzade "yüz elli yıllık uzun hasret"le birbirinden ayrı kalmış halkın vatanının parçalanması gibi, dilinin de inkâr edilmesi, Güneyde Azerbaycan Türkçesinin "ağız" olarak nitelendirilmesi olgusu ile "vatan ve dil" konusunun ayrılmaz olduğu gerçeğini bir kez daha vurgulamıştır: "Dedin ki – Ne yapayım? Bütünlüğüme kıyıyorlar benim. Özümü parça, Dilimi şive Sayıyorlar benim..." (Vahabzade, 2004a: 69-70). B. Vahabzade'nin vatandaşlık çalışmalarının bir diğer yönü de millî ve manevi değerlerin, sanat mirasının korunması ve ifade edilmesiyle ilgilidir. Şairin ulusal tarihî olaylara, kültürel, sanatsal ve edebî tezahürlere ve şahsiyetlere adanmış onlarca şiiri vardır. B. Vahabzade, klasiklere ithaf ettiği "Genceli Nizami", "Merhaba Nesimi" (1978), "Yunus Emre'ye" (1987), "Büyük Fuzuli" (1960), M. F. Ahundzade'yle ilgili "Kervan Yürür", "Aşık Aliasker", "Mirza Celil'e" (1960), "Annemin Kitabı" (1966), "Sabir, Yine Sabir", "Rahmet Olsun Sana Sabir" (1995), Ö. F. Nemanzade anısına "Unutkanlık" (1991), "Hüseyin Cavid", "Ahmed Cevad", "Cafer Cabbarlı'ya" (1960), Samed Vurgun'la ilgili "Halk Şairine" (1956), "Yaşlanır mı", "Samed Vurgun'a" (1976) ve diğer edebî örneklerinde sadece ustalara yüksek değer vermekle kalmıyor âdeta öncekilere rapor veriyormuş gibi klasiklerin geleneklerinin hâlâ güçlü ellerde olduğunu sergiliyor.

² Bulud Karaçorlu Sehend

Zira şairin inancı şu şekildedir: "Millî geleneklerini, kùklerini, kùkenlerini inkâr eden halklar her zaman ôlûme mahkûm olmuşlardır. Gelenekleri inkâr ederek yenilenmek, modernleşmek imkânsızdır. Yenilenmenin tek yolu kùkene, soya yaslanarak uçmaktır." (Vahabzade, 2005: 621).

Bahtiyar Vahabzade'nin klasiklere başvurması belirli olaylarla, yıl dônûmleriyle, anılarla ve hatıralarla ilgili olmakla birlikte aynı zamanda sosyal ve politik öneme sahiptir. Vahabzade millî değerlerin savunulmasının yanı sıra zamanının problemlerine de işaret ederek gündeme getirmiştir. Yıllarca süren baskıdan sonra trajik bir kadere maruz kalan romantik şair Muhammed Hadi'nin adı unutulduğunda, B.Vahabzade onun hakkındaki ilk şiiri ("Sanatçının Trajedisi") yazdı. Büyük hiciv şairi M. A. Sabir'in hayatı ve mücadelesinin destansı bir üslupla anlatıldığı "Ağlıyor-Güleç" (1962) şiirinde B. Vahabzade aynı zamanda şairle diyaloga girerek Sabir'in verdiği epigraflarla millî hayatın sorunlarını gündeme getiriyor. B. Vahabzade, M. Fuzuli hakkında birçok makale ve şiir ("Gônûl şairi", "Leyli ve Mecnun", "Aşk ve Güzellik", "Fuzuli'nin Büyüklüğü", "Hayret Ey Put", "Fuzuli", "Yaşadı ve Ôldü", "Büyük Fuzuli" vb.) yazmıştır. şairle ilgili ilk şiirin "Şebi-Hicran"ın yazarıdır (1958). B.Vahabzade şiirinde, Fuzuli'nin hayatını vatan hasreti çeken gurbetçi bir şair, aşk sembolü Mecnun olarak anlatmakla yetinmemektedir. Fuzuli'nin başarısını, ana vatanı ve milleti bir bütûn olarak Azerbaycan Türkçesi aracılığıyla birleştirmede görmektedir. "Dili ve ruhu saldırıya uğrayan", "elemlerin, dertlerin tamamından beter" böyle bir durumda Fuzuli, "ilk defa bu dilde "Leyli-Mecnun"u yaratarak büyük bir iç başarmıştır. Bu aynı zamanda vatandaş-şair B. Vahabzade'nin Fuzuli mirasına verdiği değerin eseridir.

"Bak, böyle bir zamanda,
Güneş gibi parladı
Gôge yükseldi Fuzuli,
Her ülkeye gönderdi ışınlarını Fuzûlî.
Hatırlandı kalbimizi parçalayan acılar;
Her biri bir tarafta kalan kardeş bacılar,
Fuzûlî şiirleri ile birbirini buldular.
Kardeşler ellerini kardeşlerine verdi,
Fuzuli gönüllere umut ışığı verdi;
Parçalanmış bir yurt -
Büyük Azerbaycan'ı
Birleştirdi Fuzuli!" (Vahabzade, 2004b: 43-44).

Geçtiğimiz yüzyılın 50'li yıllarında şairi düşündüren ana konu "bölûnmüş ana vatan" meselesiydi. Bu dönemde B. Vahabzade, "Gülistan" (1959) şiirini yazarak büyük bir cesaret göstermiş ve sadece Sovyet rejiminin gazabına uğramamıştır. Eserin basılması yasaklanmakla kalmamış, bundan sonra şairin zorlu yaşam koşulları ve takip yılları başlamıştır. Ancak "Gülistan" şiiri genel olarak Güney

Azerbaycan konusunda şiirimizde yeni bir sayfa açmış, "bölünmüş vatan" imajını edebiyatın ve sosyo-politik düşüncenin kalıcı hedefi hâline getirmiştir.

Güney teması Azerbaycan edebiyatında her zaman yer almış, zaman zaman daha da güncel hâle gelmiştir. Rus imparatorluğu ve İran şahının fermanı ile her ne kadar 1813 yılı Gülistan ve 1828 yılı Türkmençay anlaşmalarıyla Azerbaycan fiilen ve coğrafi olarak iki parçaya ayrılmışsa da, birçok Azerbaycan klasiğinin eserlerinde ve "Molla Nasreddin" dergisi sayfalarında "Güneyli ve Kuzeyli" Azerbaycan halkı tek bir ulus olarak tasvir edilmektedir. M. A. Sabir'in Settar Han hareketına verdiği desteğe değinen A.Seppet, "Sabir bir ordudan daha fazla İran devrimine hizmet etmiştir." demiştir. Bahtiyar Vahabzade de âdeta bu duruma telmihte bulunarak "Gülistan" şiirini bir ön sözle "Azerbaycan'ın birliği ve bağımsızlığı için mücadele eden Settar Han, Şeyh Muhammed Hiyabani ve Pişaveri'nin aziz anısına" ithaf etmiştir.

Sovyet rejimi, 1920'li ve 1930'lu yıllardan itibaren sürekli olarak Azerbaycan halkının manevi bütünlüğünü ve birliğini bozmaya başlamış, siyasi baskılarla kardeşi kardeşten ayırma politikasını teşvik etmiştir. 1930'lu yılların sonlarında yüz binlerce güney kökenli Azerbaycanlının Sovyet Azerbaycanı'ndan İran'a sürülmesi büyük trajedileri beraberinde getirdi. Ancak 1939-1945 yıllarında İkinci Dünya Savaşı sonucunda S. M. Pişaveri önderliğinde güneyde Demokratik Cumhuriyetin kurulması millî birlik fikrini yeniden gündeme getirdi. Sovyet birliklerinin İran'a girişi bu arzuyu daha da artırmıştır. Ancak uluslararası güçlerin çabalarıyla cumhuriyet bağımsızlığını yitirmiş, on binlerce Azerbaycanlı yaşamını yitirmiştir. Bu olaylar sosyo-politik yaşamda, aynı zamanda edebiyatta Güney konusunu yeniden gündeme getirir. Kuzeyde yaşayan şair ve yazarlar S. Vurgun, S. Rüstem, R. Rıza, M. İbrahimov, Mir Celal, S. Rahimov, A. Memmedhanlı, İ. Efendiyev, Güney'den Kuzey'e göç etmiş M. Biriya, B. Azeroğlu, S.Tahir, H.F. Hoşginabi, M. Gülgün, H. Billuri ve diğerlerinin eserlerinde Güney teması yeni bir şiddetle tezahür etmiştir.

1950'li yıllarda Güney konusu Azerbaycan edebiyatının en güncel konularından biri olarak görülüyordu. Ama daha çok bağımsızlık için mücadele eden Güney Azerbaycan halkının özgürlük mücadelesi olarak yansıyor. Güneyde M. Şehriyar'ın "Haydarbaba'ya Selam", kuzeyde B. Vahabzade'nin "Gülistan" şiiri konuyu yeniden canlandırmış ve yeni bir ton getirmiştir. Bu sefer konu "parçalanmış bir halk", "bölünmüş bir vatan" meselesi olarak ortaya konmuş, birlik çağrısı ruhu şiirde açıkça ortaya çıkmıştır:

"Kalpten kalbe köprü mü? Bir Dur!
Derdimiz dinerse bir saz sesiyle.
Yaralı mısraları kullanan Şehriyar,
Köprü yapmamış mı Aras nehrine?!
Bir kıyıdan diğer kıyıya aktı sel gibi

Kimsenin göremediğı yürek telleri.
Nehir de, direk de durduramaz bu seli.
Nasıl ki durduramadı yüz yıldan beri.
Ağalar anlayamadı bu toprak birdir,
Tebriz de Bakü de Azerbaycan'dır..." (Vahabzade, 2004b: 80-81).

Şiirde Çarlık Rusyası ve Şahenşah İran'ı bir milleti ikiye bölmekle suçlanıyor, ama bunun maddi ve manevi olarak imkânsızlığı şiirsel olarak somutlaştırılıyor ve tesis ediliyor:

"Gücünü ve heybetini koy ortaya,
Orduyla silahla bariyer yap her tarafa.
Toprağı ikiye bölersiniz ancak,
Vücudu ruhtan zordur ayırmak!
Kimseye ayırmak kolay gelmesin,
Ortak dertlerini bir milletin.
O kıydan bu kıyıya Mustafa Payan
Okuyor Vahid'in³ şiirlerini..." (Vahabzade, 2004b: 81).

Bu eserin birliğin sembolü olarak şiiri öne çıkartması bir tesadüf değildir. S.Vurgun şiiri ile Şehriyar şiirini kanıt olarak sunan şair eserini "Haydarbabaya Selam"dan alıntıyla bitiriyor:

"Döndü dünya, geçti asır, doldu vakitler,
Yine ağızlarından ateş saçtı şairler.
Hasret türküsü söyledi Vurgun Kuzeyden,
Kendisine yanıt verdi Şehriyar Tebrizden:
"Haydarbaba, gökler kara dumandır.
Günlerimiz birbirinden beterdir.
Birbirinizden ayrılmayın amandır..." (Vahabzade, 2004b: 81).

Vahabzade'nin eserlerinde ana motif olarak geçen Güney teması, şairin Azerbaycan düşüncesinin temelini, ruhunu oluşturuyordu. Bahtiyar Vahabzade'nin Güney temasını işlediği "Yıkın Çitleri" (1965), "Mektuplar" (1965), "Şehriyar'a" (1965), "Şair-Vatan" (1967), "Hasret" (Üstad Şehriyar'a) (1980), "Üstad Şehriyar'ın S. Rüstem'e Gönderdiği Mektuba Cevap" (1980), "Sahir'e Cevap" (1990), "Hasret" (Bahtiyar'dan Şehriyar'a) (1992), "Şehriyar'a" (2010), "Sehend'e Mektup" (1968) gibi şiirlerinin belirli kaynakları vardır (Askerli, 2022: 92). Vahabzade bu şiirlerinde "Aras'ın bu kıyısı Vatanım, o kıyısı Vatanım. Vatanı görmeğe mecalim yok benim" diyerek "yüzünü görmediği" vatanın hasretini dile getirmiştir ("Vatandan Vatana", 1962). "Tel çitler göğsümden geçiyor. Bakü ile Tebriz arasındayım" diye acısını ifade eden Vahabzade ("Bakü'yle Tebriz'in Arasındayım", 1969), Güneyli şair Sehend'in sesine ses vererek: "O acı çığlıklar,

³ Aliaga Vahid – Azerbaycanlı şair.

tatlı nefesler kalbimin iç çekişleri ve inlemeleridir! Kardeşim Tebriz'den gelen bu sesler Bakü'nün sesidir, Bakü'nün sesi" diyerek hasbihal etmiştir. ("Sehend'e Mektup", 1968; "Vüsaldı Hicran", 1970; "Sehend Kardeşimize" 1971). Vahabzade, Azerbaycan halkının varlığını inkâr eden İran şovenistlerine katılan Yahya Zeka gibi art niyetli bilim adamlarına öfkeyle "Cevap" (1984) veriyor, şiirsel protestosunu şöyle dile getiriyordu: "Dedem Altay dağlarını geçtiği zaman, Ağan bu cesareti inkar etmedi. Korkut öz dilinde şarkı yazarken, Sadî'nin şiiri oluşmamıştı. Tarihi yaratan ve tarihten daha eski olan Bu milletin kılıcı, Bu halkın sözü. Ama nasıl oldu da ey dönem bilim adamı, Biz bir yabancınnın pislği olduk?..." (Vahabzade, 2004b: 206).

B. Vahabzade'nin "Gülistan" eserinden sonra 1960-1980'li yılların şiirinde Güney Azerbaycan konusunun ayrı bir statü kazanması ve şairlerin eserlerinde "bölünmüş Azerbaycan" sorununun sürekli olarak geliştirilmesi tesadüfi değildir. Kırk yıl sonra, bağımsızlık yıllarında B. Vahabzade eserin ikinci bölümü olan "İstiklal" şiirini (1999) yazdı ve "Gülistan"dan başlayan mücadele yolunun Kuzey Azerbaycan halkının özgürlük ve bağımsızlığıyla sonuçlandığını somutlaştırdı.

1970 yılında, II. Dünya Savaşı'nda kazanılan zaferin 25. yıl dönümü arifesinde B. Vahabzade, Azerbaycan askerlerinin eşsiz cesaretini ve Kafkaslardan Berlin'e kadar olan savaş yolunu anlatan "416" şiirini yazdı. 416. divizyon⁴ Azerbaycanlı savaşçılardan oluşan bir ordu birimiydi ve Genel Sovyet ordusunun kahramanlığı ve zaferinden söz edilirken bu nokta sıklıkla unutuldu veya gözden kaçırıldı. B. Vahabzade şiirinde divizyonun ve onun çeşitli üyelerinin örneğinde genel hatlarıyla Azerbaycan halkının kazanılan zaferdeki rolünü özetliyor. Şair, lirik-destan türünde yazdığı şiirinde gaziler aracılığıyla halkın kahramanlık geçmişi ile bugünü arasında bir köprü kurar ve mücadele ruhunu uyandırır: "O zor yıllarda tökezledim ama hâlâ güçlü durdum. Kırk ikinci yılın bahar aylarında Dört Yüz On Altı'yı oluşturdu yurdum..." (Vahabzade, 1975: 46).

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirsel yaratıcılığı, millî kültürün her alanından beslenmiştir. Şairin "ithaf şiirlerine" özellikle dikkat eden Alizade Askerli "Bahtiyar Vahabzade, şiirlerini edebiyat ve sanat insanlarına, şahsiyetlere, kahramanlara, yerlere ve eşyalara atfediyordu" (Askerli, 2022: 134) demiş ve şairin bu türden onlarca eserini listelemiştir. Çağdaşları olan bilim adamlarından Yusif Memmedaliyev'e ("Hayat"), Hudu Memmedov'a ("Bulutlar Çok Güzel", "Çok Oldu"), Cavad Heyet'e ("Bıçak, Kalem"), Nurettin Rzayev'e ("Üç Hayatlar, Üç Kader"); yazarlardan İsmayıl Şıhlı'ya ("Uçaklar", 1966), Aşık Şemşir'e, Hüseyin Arif'e ("Şiirini Okudum", 1974), Neriman Hasanzade'ye ("Nereden Biliyorsun", 1979), Sabir Rüstemhanlı'ya ("Tazelik", 1979), Musa Yakup'a ("Vicdan Hastalığı", 1999); kültürel anıtlardan ("Bizim Sahnemiz", 1948; "İçerişehre", 1999) ve sanatçılardan ("Habil Segah" (1964), "Habil'in Kemarı"; "Kadir'in Sesi", "Halk

⁴ Divizyon – Tümenle beraber taktik askeri birim.

Sanatçısı Lütfuli Abdullayev'e" 1966 vb.) atfettiği şiirleri B. Vahabzade'nin millî kültürün her alanına duyarlı olduğunu göstermesinin yanı sıra güncel konularla ilgili şairin arkadaşları ile gerçek "Azerbaycancılık konuşmalar"ına dönüşüyor.

B. Vahabzade'nin şiirinde musikiye ve muğam⁵ sanatına yönelik göndermeler önemli bir yer tutmaktadır. Şair, eserlerinde Dede Korkut imgesini bilgeliğin, Babek, Köroğlu, Kaçak Nebi isimlerini kahramanlığın, Tomris ve Hacer imgelerini ise Azerbaycanlı kadının maharetinin simgesi olarak sembolize ettiği gibi muğamı da Azerbaycan halkının millî ve manevi varlığı, konuşan ruhu olarak yorumluyor.

B. Vahabzade'nin "H. Üzeyirbey Anısına" ithaf ettiği "Muğam" (1974) şiiri, Azerbaycan halkının millî ruhunu ve yabancı çevreye tepkisini ifade etmesi açısından M. Müşfig'in "Oku Tar" şiiriyle karşılaştırılabilir. 1930'ların baskıları sırasında, "Oku Tar" şiiri, kültürel mirasa saldırı kampanyasına karşı bir manifesto gibi yazıldıysa, 1960'ların ve 1970'lerin kademeli Ruslaştırma politikasına, yapay bir "Sovyet halkının" yaratılmasına ve yabancılaşmaya "Muğam" şiiri de aynı acımasızlıkla karşı çıktı:

"Taş kalplerde yanarak taşları kırdı muğam.
Hakka düşman olanı Hakka yöneltti muğam.
Ne sandın onda olan küvveti sen?
"Nehri ahıyla kuruttu" "Gemiye yakıtı" muğam.
Onun her köşesi bir anı, bir canlı kitap,
Geçtiğimiz yolları bazan anımsattı muğam..." (Vahabzade, 2004a: 247).

Azerbaycan halkının millî ve manevi zenginliğinin, kültürel ve tarihî geçmişinin, mücadele tarzının ve kahramanlığının, üzüntülü ve çalkantılı yaşamının yanı sıra sevinç, gurur ve vakar dolu ruhunun yüceliğini Bahtiyar Vahabzade muğamın perdeleri üzerinden ya da "Şur, Çahargah, Segah, Rast"⁶ muğamlarının uyandırdığı duygular ve düşünceler üzerinde ifade eder:

"Bir halkın tarihi, tarihin yolu.
İnişler, çıkışlar, acılar dolu.
Ses çıkar muğam'ın perdelerinden.
Konuşması açık,
Gizemi derin.
Yüksek tınısında sanki ateş yakılmış,
Yangınla alevler adeta göklere kalkmış.
Alt tını yangını söndürmek için,
Fikirleri ve hayalleri barındırmış..." (Vahabzade, 1975: 229).

Şiirde şairin halkın müzik ve söz zenginliğini kullanması, şarkılarla, karşı sözlerle ve daha sonraki baskılarda "Humayun, Şüşter, Bayatı-Şiraz"⁷ perdeleriyle

⁵ Muğam – Azerbaycan halkına özgü, uzun hava benzeri müzik türü.

⁶ Muğam'ın çeşitli makamları.

⁷ Azerbaycanda muğam türleri.

zenginleştirmesi eserin etkisini daha da artırmış, savaşçı ruhunu beslemiştir. B. Vahabzade "Muğam" şiirinde Azerbaycan halkının muğamla beslenmiş varlık ve yaşam felsefesini ortaya koymayı başarmıştır.

Böylece Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde, vatanseverliğin, milliyetçiliğin, vatandaşlık konumunun, milletin millî, manevi, kùltürel ve tarihsel değerlerine sıkı bağlılığın, ana dilinin varlığının ve Azerbaycan'ın bütünlük mücadelesinin, Azerbaycan düşüncesinin tezahürü ve nitelikleri çerçevesinde somutlaştığını görüyoruz. Rahid Ulusel'in gösterdiği gibi: "Kalbinde zamanın geçtiği Bahtiyar Vahabzade'nin asil, insani, kırılgan ve asi şiirinde tarih yaşanıyor, milletin acısı alevleniyor, Azerbaycan'ın ruhu dolaşıyor. Milli ahlakımızın yüceliği, ana vatana olan duygularımızın ölümsüzlüğü, Azerbaycan'ımızın kutsallığı ve řah damarları Bahtiyar'ın şiirinin kalbinde birleşmiştir. Buradan yüceden de yüce, durudan da duru, yeniden de yeni fikirlerin, sözlerin, bilgeliğin taze kanı memleketinin ruhuna akar..." (Ulusel, 2001: 24) Bütün bu motifler ve ilkeler, şairin Azerbaycan'ın özgürlüğü ve bağımsızlığı için tutarlı mücadelesini teşvik ediyor ve kendisini koşullandırıyor.

Özgürlük ve bağımsızlık motifleri B. Vahabzade'nin şiirinde değişmez bir niteliktir. Bu nitelik gerek "Ezop dili"nde uluslararası konularda yazdığı şiirlerinde, gerekse de şiirinin mücadileci ruhu ve imgelerine ifade edilmiştir. Vahabzade; "Özgürlük kutsalımdır" ifadesiyle Macar şair Sándor Petöfi'yi selamlamış ("Asker şair", 1970), ABD'de adı kara listeye alınan ünlü fizikçi, "Uluslararası Barışı Güçlendirmek İçin" Uluslararası Lenin ve Nobel Ödülü sahibi Linus Pauling'i savunmuş ("Tanyeri", 1972), "Hayatı boyunca acı çeken, acıyı yutan", "özgürlük şarkısına kendi şarkısıyla eşlik eden" Pablo Neruda'nın ölümüne üzülmüş, cuntayı suçlamış ("şairleri Öldürüyorlar", 1973), "Asyalı ve Afrikalı yazarların Tařkent toplantısında" "Afrika'nın, Asya'nın Siyahları'nın", "Kendi haklarını yeni anlayan ulus"ların, "İki parçaya bölünmüş Vietnam'ın", "Hem benim, hem senin" diyen Kıbrışlı Türk ve Rumların kaderinde yeni sömürgecilikten (neokolonizizm), "Neolardan dolayı çığlık atan" halkların ("Neo", 1968), aynı zamanda kendi milletin trjedisinden dolayı ağlamış ve itiraz etmek için sesini yükseltmiştir:

"Bu neo'lar üzerimizdeki kılıç gibi
Tutsak bizim.
Saçlarımızı okşayarak
Başımızı kesiyor bizim.

Sizler gibi bir insanız.
Biz ne taşsız, ne demiriz,
Yeter, artık biz kimseye
Yama olmak istemiyoruz!

Büyük derttir,
Yabancıya yama olmak!
Büyük derttir,
Özgürlük hasretinin tadına varmak.” (Vahabzade, 2004b: 182).

Bahtiyar Vahabzade'nin şiiri özünde felsefi bir şiirdir. 20. yüzyılın sonlarına doğru dünyanın ne kadar hızlı değiştiğini fark eden şair, bu süreçlerin felsefi niteliğini şiirlerinde ortaya koymuştur. 1985 yılında B.Vahabzade'nin yazdığı “Ama Dünya Dönüyor” şiiri, şairin bir diğer manifesto karakterli şiirörneğı olarak kabul edilebilir. Değişen her şeyin arka planında - zamanın, dünyanın, hayallerin, gerçeklerin, gelip giden döngülerin, sosyal ve politik putların, baş eğip değişen alkışların, insanların, babalar ve oğulların, nesillerin, hatta ebedi olanların zemininde şair yalnızca kendi inançlarının değişmediğini kararlılıkla beyan eder:

“Bin yıllardır bu dünya yörüngede dönüyor,
Bir yuvanın bülbülü binbir dala konuyor,
Aylar, yıllar, mevsimler birbirini kovuyor,
Değişmez düşüncem, hala dünya dönüyor.

Ne kadar istiyorsa bin o kadar da dönsün,
Karşıma kah iyilik, kah da kötülük çıksın,
Dilerse çarkıfelek aksi bir yönde dönsün,
Düşüncemi hiçbir şeye değiştirmeyeceğim...” (Vahabzade, 2004b: 218-219).

Sonuç

B. Vahabzade'nin yazı hayatı boyunca sadık kaldığı Azerbaycancılık düşüncesi, onu bağımsızlık hareketinin mücadeleci, sosyal ve politik figürü olarak ön saflara taşıdı. Ateşli gazeteciliğı, 20 Ocak trajedisinin yankısı olan “Cumartesi Gecesine Giden Yol” (1990) adlı yayıncılık dizisi, “Şehitler” (1990) şiiri, Karabağ konusunda yurttaşlık şiirleri ve bağımsızlığın zorlu yolları (“Azerbaycan, Türkiye”, 1991; “Hem Oğul Hem Baba”, 1992; “Bağımsızlığımız Korunmazsa”, 1992; “Umut’un Heykelini yapın” 1992; “Vatan Marşı”, 1992; “Yabancı Söz”, 1994; “Ötme Bülbül”, 1994; “Yurt Yabancı Ellerde”, 1994; “Utanıram”, 1995; “Ben Türk’üm”, 1995; “Şehit Annesi”, 1996; “Soru Varsa Cevap da Vardır”, 1996; “Atatürk”, 1998; “Utanmak, kızarmak”, 1999 vb.), “İstiklal” (1999) şiiriyle birlikte, halk şairi, özgürlüğün habercisi, milletvekili olarak yorulmak bilmeyen Bahtiyar Vahabzade'nin hayatında ve yaratıcılığında yeni bir sayfa açtı.

Azerbaycan’ın önceki cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Bahtiyar Vahabzade'nin kişiliğine ve sanatına çok değer vermiş, 19 Ocak 1997’de hastanede yatan şairle yaptığı görüşmede yazarın Azerbaycan’ın edebiyat ve kültür tarihindeki yerini özellikle belirtmiştir:

“Genel olarak edebiyatımızda ve kültürümüzde pek çok şahsiyet vardır. Ama öyle kişiler var ki, onlar özel bir yer tutarlar, tekrarlanamazlar, kimse onların

yerini alamaz. Örneğın, Süleyman Rahimov, Mirza İbrahimov, Hüseyin Cavid, Resul Rıza, Semed Vurgun, Celil Memmedguluzade, Sabir ve Süleyman Rüstem de böyledir. Bugün bizim zamanımızda yaşayanlardan bahsedersek Bahtiyar Vahabzade de öylelerindendir. İkinci Bahtiyar Vahabzade yok. O kimseye benzemiyor ve hiçkimse de onun yerini alamaz. Yarın başka bir kişi çıkacak ve belki de başka özelliklere sahip olacak. Evet milletimiz öyle bir millettir ki, tarihin her aşamasında büyük ve parlak insanlar yetişmiştir ve bununla övünmekteyiz. Bizler fakir bir halk değiliz. Yani entelektüel açıdan fakir değiliz. Evet, insanımızın zekası çok zengindir..." (Aliyev, 1998: 339).

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde Azerbaycancılık düşüncesi, onun edebî faaliyetinin ana yönünü belirlemekle kalmamış, aynı zamanda 1960'tan sonraki yılların edebiyatında bir şair kuşağının gelişmesinde de belirleyici rol oynamıştır.

Kaynakça

- Caferov, Nizami (1996).Bahtiyar Vahabzade. Bakü: Azerbaycan Neşriyat.
- Aliyev, Haydar A. (1999). *Edebiyatın Yüksek Borcu ve Amalı (Nitqler, Meruzeler, Çıkışlar)*. Bakü: Ozan Neşriyat.
- Aliyev, Haydar A. (1998).Müsteqilliyimiz Ebedidir. Bakü: Azernəşr Neşriyatı.
- Askerli, A. B. (2022).*Bahtiyar Vahabzade. Hayatı, Mühiti ve Yaradıcılığı*. Bakü: Elm ve Tahsil Neşriyatı.
- Qarayev, Yaşar Vahidoğlu (1974). *Düşündüren Poeziya Bahtiyar Vahabzade Seçilmiş Eserleri (2 Cilt)*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı.
- Ulusel, Rahid (2001, 20 Ekim). "Bahtiyar Vahabzade- Umummillî Vehdet Nidası". 525-ci Gazete, 24.
- Vahabzade, Bahtiyar (2005). *Eserleri (11 Cilt)*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı.
- Vahabzade, Bahtiyar (1974). *Seçilmiş Eserleri (2 Cilt)*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı.
- Vahabzade, Bahtiyar (1975).*Seçilmiş Eserleri (2 Cilt)*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı.
- Vahabzade, Bahtiyar (2004a). *Seçilmiş Eserleri (2 Cilt)*. Bakü: Önder Neşriyatı.
- Vahabzade, Bahtiyar (2004b). *Seçilmiş Eserleri (2 Cilt)*. Bakü: Önder Neşriyatı.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili herhangi bir destek veya teşekkür beyanında bulunulmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu çalışma ile ilgili yazarın beyan ettiği herhangi bir not bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the author regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.

Author’s Note: There are no any notes declared by the author regarding this study.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.